

УДК 332.14:330.7

Васильченко Л.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики та маркетингу
Черкаського державного технологічного університету

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

CLUSTERING AS AN INNOVATIVE FORM OF DIVERSIFICATION OF REGIONAL ECONOMIC SYSTEMS

АНОТАЦІЯ

У статті визначено поняття кластеру, та досліджено концептуальні підходи до сутності кластеризації. Наведено характерні особливості диверсифікованих кластерів та можливості їх застосування в соціально-економічному розвитку регіонів, проаналізовано переваги диверсифікованих кластерів, що дозволяють регіональній економіці підтримувати свою перевагу перед іншими регіонами.

Ключові слова: кластер, кластеризація, диверсифікація, диверсифікованих кластер, регіональні господарські системи, конкурентоспроможність.

АННОТАЦИЯ

В статье определено понятие кластера, и исследованы концептуальные подходы к сущности кластеризации. Приведены характерные особенности диверсифицированных кластеров и возможности их применения в социально-экономическом развитии регионов, проанализированы преимущества диверсифицированных кластеров, позволяющих региональной экономике поддерживать свое преимущество перед другими регионами.

Ключевые слова: кластер, кластеризация, диверсификация, диверсифицированных кластер, региональные хозяйственные системы, конкурентоспособность.

ANNOTATION

In the article, the concept of cluster and conceptual approaches to the essence of clustering are studied. The characteristics of diversified clusters and their possible application in the socio-economic development of the regions are described; the benefits of diversified clusters, which allow regional economy to maintain its advantage over other regions, are analyzed.

Keywords: cluster, clustering, diversification, diversified cluster, regional economic systems, competitiveness.

Постановка проблеми. Розвиток та конкурентоспроможність регіональних господарських систем залежить в першу чергу від двох груп факторів: кількості та якості наявних у неї ресурсів, а також ефективності діяльності бізнесу, влади та соціуму, що розпоряджаються цими ресурсами. Україна володіє достатніми за якістю та кількістю ресурсами, однак на міжнародних рейтингах конкурентоспроможності займає позицію аутсайдера.

Ці позиції обумовлені високими ризиками, неефективним використанням потенціалу, незадовільними факторами конкурентоспроможності регіонів. Україна займає низькі місця не тільки з конкурентоспроможності і якості життя, а й за показниками ефективності використання ресурсів (в два-три рази нижче, ніж у розвинених країнах), інвестиційного клімату, рівнем оновлення основного капіталу (щорічно

він старіє приблизно на 2,5%), з відтворення населення тощо.

Перед нашою державою та її регіонами постає питання підвищення конкурентоспроможності економіки та, відповідно, розвитку регіональних господарських систем в цілому. За таких умов Україна стоїть перед вдосконаленням управління інноваційним розвитком регіонів за допомогою кластеризації. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність взаємодії держави, приватного сектора, торгових асоціацій, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних та зарубіжних економістів, які досліджували питання кластерів та кластеризації, слід виділити наступних: Г.І. Башнянин [1], М.П. Войнаренко [4], В.М. Геєць [9], Л.М. Матросова [10], М. Портер [8], С.І. Соколенко [2], Л.І. Федулова [3], Л.Г. Чернюк [6] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на суттєві наукові здобутки щодо дослідження кластеризації як інноваційної форми диверсифікації регіональних господарських систем, проблема вимагає подальшого аналізу.

Мета статті. Виявлення основних проблем формування та функціонування кластерів як одного зі способів підвищення конкурентоспроможності економічного розвитку регіонів та країни в цілому.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід формування інноваційних процесів дає змогу розробити методологію створення та функціонування кластерів у регіонах України, особливо у економічно та культурно привабливих. Така форма розвитку регіонів досить поширена для провідних країн світу і є цілком придатною для економіки України [1, с. 145].

Кластери в сучасних умовах посилення конкуренції на глобальних ринках являють собою фундаментальну організаційну основу для реалізації ключових принципів становлення національної та регіональної економіки і відповідної розробки стратегій соціально-економічного розвитку регіонів [2].

У створенні українських кластерів величезну роль повинна відігравати фундаментальна

практико-орієнтована наука, яка через систему розробницьких центрів на основі впровадження результатів новітніх фундаментальних досліджень (відкриття нових фізичних ефектів і принципів) може забезпечити створення технологій наступного класу для системної промисловості [3, с. 66].

Етимологія слова «кластер» походить від англійського cluster, що в перекладі означає скупчення, концентрацію, груздь, сукупність, групу тощо.

М.П. Войнаренко трактує поняття «кластер» як територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції й економічного зростання регіону [4, с. 28].

Один із засновників кластерної ідеології в Україні С.І. Соколенко наводить наступне визначення кластеру: кластер – це територіальне об'єднання взаємопов'язаних підприємств та установ в межах відповідного промислового регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво світового рівня [5, с. 32].

Кластер в економічній літературі визначається як індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації та диверсифікації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюгом, який виступає альтернативою секторальному підходу [6].

Отже, кластер є новою формою мережевої організації взаємодії між фірмами, що дає можливість швидко, інноваційно пристосувати внутрішні структури і зовнішні взаємозв'язки до зовнішнього середовища, яке швидко змінюється. Основою їх творення є економічні зв'язки, що базуються на довгострокових контрактах і здійснюються шляхом вертикальних і горизонтальних взаємодій між різними бізнес-суб'єктами та їх постійної (або довготривалої) взаємозалежності, як правило, взаємовигідної, обумовленої принципом синергізму (тобто діючи разом) [7, с. 155].

Основоположником теорії кластерного розвитку є М. Портер, який вивчив цю проблему за допомогою дослідження конкурентних позицій більш як 100 галузей різних країн [8]. Він звернув увагу на те, що найбільш конкурентоспроможні в міжнародних масштабах фірми однієї галузі зазвичай не безсистемно розкидані по території різних економічно розвинених держав, а мають властивість концентруватися в певній країні, а іноді навіть в одному і тому ж регіоні країни. Кластери виконують роль точок диверсифікації та розвитку внутрішнього ринку і бази міжнародної експансії. Слідом за першим в економіці часто утворюються нові кластери, і конкурентоспроможність регіону збільшується і тримається саме на сильних позиціях окремих диверсифікованих кластерів, тоді як поза межами цих кластерів навіть найрозвиненіша еко-

номіка може показувати посередні результати. Коли формується диверсифікований кластер, всі виробництва починають у ньому надавати один одному підтримку.

Наявність диверсифікованих кластерів дозволяє регіональним господарським системам підтримувати свою перевагу перед іншими регіонами, більш схильними до оновлення та інновацій. Диверсифіковані кластери є передумовою здійснення значних капіталовкладень і пильної уваги влади та соціуму, тобто кластер стає чимось більшим, ніж проста сума окремих його частин бізнесу. У процесі розвитку диверсифікованого кластера економічні ресурси притікають до нього з ізольованих галузей, які не можуть використовувати їх так продуктивно, як це можливо при диверсифікованих партнерських зв'язках.

Можна виділити сім основних характерних особливостей диверсифікованих кластерів, комбінації яких в тій чи іншій мірі властиві будь-якому з них:

- географічна – коли побудова диверсифікованих кластерів чітко пов'язана з певною територією, починаючи від локальних кластерів до глобальних;

- горизонтальна – коли кілька галузей/секторів можуть входити на рівних засадах в більш великий диверсифікований кластер;

- вертикальна – яка характеризує диверсифіковані кластери з ієрархічним зв'язком суміжних етапів виробничого або інноваційного процесу;

- латеральна – відображає об'єднання в диверсифікований кластер різних секторів однієї галузі, які забезпечують економію за рахунок ефекту масштабу, що призводить до нових можливостей;

- технологічна – відображає сукупність виробництв, пов'язаних однією і тією ж технологією;

- фокусна – представляє диверсифікований кластер фірм, зосереджених навколо одного центру – лідируючого великого підприємства, НДІ або університету;

- якісна – визначає диверсифікований кластер фірм, що удосконалюються в усіх сферах взаємодії, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності кожного учасника кластера і забезпечуючи покращення соціально-економічного стану регіону.

Як показує світова практика, функціонування найбільш високорозвинених господарських систем, високу конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання насамперед забезпечують фактори, що стимулюють поширення нових технологій. Враховуючи ту обставину, що сучасні конкурентні переваги практично повністю забезпечуються за рахунок переваг в технологіях виробництва, управління, організації просування товарів, успішний розвиток регіональної господарської системи можливий при комплексному використанні теорій клас-

терного механізму і сучасних концепцій інноваційного розвитку.

Аналізуючи кластерну політику з точки зору управління процесом, можна виділити як мінімум два рівні, на яких вона існує: національний і регіональний. Тут необхідно чітко розмежувати поняття кластеризації та диверсифікації, уникаючи їх підміни і змішування. Кластеризація економічної системи передбачає виділення центру спеціалізованого тяжіння, що виступає в якості економічного і організаційного ядра процесу. З певною мірою умовності можна вважати, що ядро кластера виступає «точкою стратегічного зростання», навколо якої відбувається структуризація підтримуючої галузевої периферії.

Диверсифікація економічної системи – це одночасно і стратегія, і процес, і фактор структуривання: з одного боку, диверсифікація сприяє подоланню циклічності економічного розвитку, з іншого – оптимізує ефективність експлуатації надлишкового капіталу, при цьому «розмиваючи» його. Процес кластеризації слід розглядати з позиції механізму диверсифікованого розвитку регіональної або національної економіки, враховуючи при цьому, що сам по собі економічний кластер – це висока, але не кінцева форма господарської інтеграції.

Такий підхід, з нашої точки зору, є адекватним з позиції застосування доступних форм і методів державної структурної політики, що реалізується на рівні регіону чи національної економіки в цілому. Очевидно, що в сучасних умовах об'єктивно частка державного сектора і тим більше підприємницького збільшуватися не буде, тож стимулювання регіональної диверсифікації за рахунок механізмів кластерної політики є найбільш реалістичним і ефективним.

Розвиток міжнародної конкуренції призвів до створення нових теорій формування конкурентних переваг, в межах яких досягнення міжнародних переваг регіональних господарських систем ґрунтується на детермінантах національного «золотого перетину» і функціонує у формі широких конкурентних диверсифікованих кластерів галузей регіональної економіки.

Інноваційний диверсифікований кластер, будучи найбільш ефективною формою досягнення високого рівня конкурентоспроможності, являє собою об'єднання різних організацій (промислових компаній, дослідницьких центрів, органів державного управління, громадських організацій тощо), що дозволяє більш швидко і ефективно розподіляти нові знання, наукові відкриття та винаходи всередині регіону.

Перевагою диверсифікованого кластера також є ефект охоплення, що виникає при існуванні фактора виробництва, який може бути використаний одночасно для виробництва декількох видів продукції. Цей фактор характеризується багатофункціональною природою. При об'єднанні в диверсифіковані кластери ефект охоплення значно посилюється, оскільки вини-

кає можливість використовувати багатофункціональний фактор на різних підприємствах при мінімізації транзакційних витрат, пов'язаних з його передачею.

Висновки. Узагальнюючи досвід, отриманий за останні роки розвитку кластерних систем в регіонах, можна сказати, що вони дали значний імпульс розвитку регіонів тих країн, які застосували їх принципи. Внаслідок глобалізації фактори виробництва стають гнучкими, посилюється конкуренція між країнами, господарюючими суб'єктами, тому важливими для розвитку і утримання конкурентної переваги є не тільки інновації, а й взаємозв'язки між підприємствами, що утворюють кластер [9, с. 10].

На сьогодні лише невеликий відсоток підприємств в Україні проходять або пройшли стадію неформальної кластеризації. Отже, проблема полягає у тому, щоб шляхом структурної перебудови виробництва забезпечити координацію діяльності усіх ланок технологічного ланцюга і залучити великі фінансові ресурси з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів та держави, а також внутрішні та іноземні інвестиції, створити нові підприємства, сприяти інноваційному розвитку [10, с. 44].

Використовуючи зарубіжний досвід, а також потужний потенціал України, обумовлений своїми виробничими ресурсами, фізико-географічними особливостями, є реально можливим розвиток існуючих і, що найважливіше, створення нових напрямків кластеризації економіки країни. Це дасть змогу відновити втрачений інноваційний потенціал та закласти основу економічного зростання на принципово новій інтелектуальній та матеріально-технічній основі [11, с. 135].

Таким чином, національна конкурентоспроможність багато в чому залежить від рівня розвитку окремих диверсифікованих кластерів. Цей факт має велике значення для здійснення політики взаємодії та стратегічного розвитку бізнесу, влади та соціуму. Кластерна стратегія спрямована на те, щоб сформувані окремі групи географічно близьких і пов'язаних між собою виробництв. Вони зможуть відіграти роль «точок зростання» національної економіки, що є локомотивом всієї економічної системи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Башнянин Г.І. Кластеризація як фактор підвищення інноваційності та екологізації економіки регіону / [Г.І. Башнянин, Т.І. Городиський, Г.В. Іванченко] // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23 (4). – С. 136–147.
2. Соколенко С.І. Конкурентоспроможність регіону та інноваційні кластери: мат. міжнар. наук.-практ. конф. «Будемо нову Європу: будівельні кластери та стратегії розвитку регіонів при підготовці до Євро-2012» (Тернопіль, 11–13 черв. 2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/07/innovacijny-klastery-mexanyzm-pidvyshhennya-konkurentospromozhnosti-regionu/>.

3. Федулова Л.І. Методологічні засади формування технологічних кластерів / Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 61–73.
4. Войнаренко М.П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М.П. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27–30.
5. Соколенко С.И. Призводственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. контекст / С.И. Соколенко. – К.: Логос, 2002. – 645 с.
6. Чернюк Л.Г., Клиновий Д.В., Швець П.А., Троян В.Л., Петровська І.О., Ярош О.М. Конкурентоспроможність регіонів України (методологія і практика) / [Л.Г. Чернюк, Д.В. Клиновий, П.А. Швець, В.Л. Троян, І.О. Петровська, О.М. Ярош]; за наук. ред. д. е. н., проф. Л.Г. Чернюк. – К.: РВПС України НАН України, 2010. – 108 с.
7. Дубовик В.С. Формування інноваційних кластерів як методу активізації інноваційної діяльності в економіці регіону / В.С. Дубовик // Продуктивні сили України. – 2009. – № 1. – С. 153–163.
8. Портер М. Конкуренція: [учеб. пособ.] / М. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 495 с.
9. Геєць В. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена / В. Геєць // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 10–11.
10. Матросова Л.М. Проблеми розвитку регіональних кластерних структур в Україні / Л.М. Матросова О.В. Лященко // Економічний вісник Донбасу, «Міжнародна та регіональна економіка». – 2011. – № 3 (25). – С. 42–46.
11. Некрасова Л.А. Формування кластеру як напрямку інноваційного розвитку економіки // Л.А. Некрасова, С.О. Попенко // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 2 (12). – С. 132–138.